

Národopisné oddělení Národního muzea v letech 1938–1948

Klára Woitschová

DOI: 10.21104/CL.2021.2.04

*The Ethnographic Department of the National Museum
during the 1938–1948 Period*

Abstrakt

This text discusses the history of the Ethnographic Department during the 1938–1948 period, i.e., chiefly during the Second World War and the Third Czechoslovak Republic. There was the significant shift in the ideological concept of the National Museum, as the institution progressed from the ideology of Czechoslovakism to defence of the Czech nation, and it was also necessary to deal with the pervading Nazi ideology and its specific manifestations (e.g., Germanization and Aryanization). On a practical level, the department primarily had to cope with a lack of space, as well as the gradual loss of and the fluctuations in staff. The fate of Drahomíra Stránská, who was a key figure in the museum's ethnography, is also discussed. On a conceptual level, the department did not advance much and remained at the level of descriptive or comparative ethnography with an emphasis on other Slavic nations and the domestic environment.

Key words

National Museum, Drahomíra Stránská, History of Ethnography

Acknowledgment

Předložená studie vznikla na Karlově univerzitě v rámci výzkumného programu PROGRES Q 09: Historie – klíč k pochopení globalizovaného světa.

Contact

PhDr. Klára Woitschová, Ph.D., Katedra pomocných věd historických a archivního studia, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova, Nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1, Czech Republic; e-mail: klara.woitschova@ff.cuni.cz.

Jak citovat / How to cite

Woitschová, Klára. 2021. Národopisné oddělení Národního muzea v letech 1938–1948. *Český lid* 108, 197–216. <https://doi.org/10.21104/CL.2021.2.04>

Ještě 15. června 1938 se v zahradách kolem Letohrádku Kinských na pražském Smíchově konala zahradní slavnost na počest zahájení velkého výstavního projektu *Bulharsko – země a lid*, jehož přípravě zasvětila několik předcházejících let své práce tehdejší vedoucí národopisného oddělení Národního muzea (NM) Drahomíra Stránská. Sešla se zde při té příležitosti dobrá společnost, vždyť záštitu nad výstavou převzal prezident Edvard Beneš a jeho choť byla patronkou zmíněné zahradní slavnosti a také se jí osobně zúčastnila. Jen o několik měsíců později, v září téhož roku, však byla výstava kvapně ukončena a exponáty putovaly do bezpečných úkrytů, neboť po podpisu Mnichovské dohody se stala nepříjemně reálnou hrozba vojenského konfliktu, a o další půlrok později se ve skutečnost proměnila německá okupace. Poměry v celém NM, a jeho národopisné oddělení nebylo z těchto procesů v žádném případě vyňato, se začaly pomalu, ale jistě měnit podle direktiv okupantů.

Předložená studie se zabývá dějinami národopisného oddělení Národního muzea mezi dvěma významnými dějinnými milníky: rokem 1938, kdy došlo k podpisu Mnichovské dohody, která předznamenala mnohé z toho, co se mělo stát novou realitou v následujících letech, a rokem 1948, který přinesl nejen další významný dějinný předěl, jenž jednoznačně nasměroval chod československých dějin pro několik dalších desetiletí a, viděno perspektivou muzejních dějin, zároveň znamenal završení procesu zahlazování válečných škod.

Zvolené období přináší možnost formulovat nové badatelské otázky. V první řadě se můžeme ptát, jaké formy perzekuce dopadly na muzejní národopis a byly-li zaměřeny proti celé instituci, nebo pouze proti tomuto jedinému oddělení či přímo vůči jednotlivým osobám. Otázka však může zaznít i v opačném smyslu – tedy zda je možno nalézt nějaké projevy protěžování národopisného oddělení, respektive pokusy o transformaci jeho výzkumné agendy v souvislosti s výraznou podporou studia „lidové kultury“ jako zdroje národní identity v Německu samotném, nebo naopak nacisty prováděnou dokumentací kultury „podřadných“ národů a etnik (k tomu Bausinger 1965; Jacobeit – Lixfeld – Bockhorn 1994)? Podrobnější pozornost také nebyla dosud věnována životním osudům tehdy v muzeu působících etnografů, samozřejmě s výjimkou Drahomíry Stránské, jedné z nejvýraznějších postav našeho tehdejšího etnografického bádání. Zpracování dalšího období z dějin národopisného oddělení NM také přináší možnost zajímavého srovnání forem výstavní, badatelské a akviziční činnosti, případně subtilnějších témat, z nichž jako nejzajímavější jmenujme projevy reflexe měnící se státní ideologie.

Prameny a literatura

Hlavním primárním pramenem pro náš výklad je registratura NM, kde je možno nalézt písemnosti obecné a celomuzejní povahy, a neopominutelná je také registratura samotného oddělení. Zajímavé doplňující informace mohou poskytnout i osobní fondy Drahomíry Stránské a Jana Květa, kteří se podíleli na správě oddělení ve zvoleném období.

Dějiny českého a československého národopisu v letech válečných a bezprostředně následujících jsou tématem v naší literatuře doposud víceméně opomíjeným (souhrnně k období do roku 1945 nejnověji srv. Ducháček 2016) a v některých ohledech také potenciálně silně kontroverzním (jak velmi dobře dokládá text Soukupová 2016 a na něj navazující diskuse Glosy 2016; Altman 2016). Období do roku 1948 v národopisném oddělení NM je reflektováno v dosavadní odborné literatuře pouze velmi stručně a spíše nahodile v nejširším kontextu muzejních dějin (Švehla 1946; Sklenář 2001; Woitschová 2018; Woitschová – Jůn 2019). Výjimku představuje snad pouze přehled dějin oddělení do roku 1948 obsažené ve sborníku uveřejněném ke 130. výročí založení NM (Stránská 1949: 119–136). K dějinám národopisného oddělení NM této doby přináší zajímavé podněty také biografie D. Stránské (Mevaldová – Tauberová 2011).

Dislokace národopisných sbírek

Nerudovskou otázku „kam s nimi?“, týkající se v tomto případě důstojného umístění sbírek, si kladou muzejníci po všechny časy a hledání odpovědí na ni je většinou komplikované. Pro národopisné oddělení platí toto konstatování neztenčenou měrou. Od roku 1922 sídlilo na pražském Smíchově v jednopatrové vile vystavěné v pozdně klasicistním stylu rodem Kinských, která nese dodnes jméno Letohrádek Kinských (č.p. 98). Na počátku 20. století odkoupilo od rodiny tento objekt, další s ním související drobnější stavby i přilehlý park město Praha, od něhož si jej NM později dlouhodobě pronajímalo. Již od samého počátku však bylo působení národopisných sbírek na tomto detašovaném pracovišti spojeno s různými obtížemi. Z nich můžeme zmínit problémy se zajištěním bezpečnosti a především trvale neuspokojivý stav celé stavby, do níž ani město Praha, ani Národní muzeum nechtěly investovat větší obnos.

Zcela zásadním a neustále se zhoršujícím problémem byl nedostatek prostoru pro uložení a prezentaci sbírek a zároveň zajištění administrativního a badatelského chodu celého oddělení a také administrativy Národopisné společnosti československé, která měla mít v budově Letohrádku k dispozici

místnosti pro kancelář a knihovnu.¹ Ještě před vypuknutím druhé světové války bylo zřejmé, že takové akce, jakými bylo přebudovávání výstavních sálů v přízemí na depozitáře (z původních 18 sálů tak zbylo pro výstavy a expozice nakonec pouze 11),² rozhodně jsou pouhými kompromisy oddalujícími definitivní kolaps celého oddělení a nikoli systémovým řešením. Nezbyvalo než se uchylovat k různým nestandardním řešením, jako bylo ukládání textilií a jiných drobnějších sbírkových předmětů do truhel a skříní, které ovšem byly samy sbírkovými předměty a scházely jim funkční zámky.³ V horším případě zůstávaly oděvní součástky v „balících, kde se mačkají, vlnou a kde jsou v nebezpečí, že je zničí moli“.⁴

Protektorátní a válečná léta problém s prostorem poněkud odsunula stranou a důraz se začal klást na bezpečnostní parametry budovy, především ochranu před ohněm. Na půdu budovy totiž nebylo dovedeno vodovodní potrubí, a pro případné hašení zde byl instalován pouze jeden hektolitrový sud s vodou a několik pytlíků popela, což bylo pro tak rozsáhlou stavbu zcela nedostatečné.⁵ Kromě zvýšení počtu hasicích přístrojů a dílčích drobných oprav nejakutnějších závad však prameny žádné větší stavební či udržovací práce v objektu ve válečných letech nedokládají. Během nich nakonec „národopisné oddělení neutrpělo přímých nebo viditelných škod ani na budově, ani ve sbírkách“,⁶ ale je jisté, že doba všeobecného válečného nedostatku rozhodně fyzickému stavu Letohrádku nijak neprospěla.

Ještě v době meziválečné byla započata stavba nové účelové budovy Národního zemědělského muzea na Letné a svitla naděje, že jeho sbírky sem budou záhy přemístěny z další větší budovy v Kinského sadech, z č.p. 97, někdejšího domu správce celého komplexu, tzv. Švýcárny. Počítalo se tedy s tím, že nájem této stavby přejde na NM a národopisné sbírky sem budou moci expandovat. Jednání s pražským magistrátem byla na velmi dobré cestě a připravovalo se uzavření nájemní smlouvy. Celý proces však trval příliš dlouho. Nakonec totiž byla novostavba na Letné zabrána okupační armádou, a tak předběžná dohoda zůstala k velkému žalu muzejních národopisců nenaplněna.⁷ Podobná příležitost se znovu opakovala po skončení

1 Národopisná společnost se z Letohrádku odstěhovala až v roce 1944 (ANM, RNM, k. 161. Oznámení o změně adresy Společnosti, 3. 4. 1944).

2 ANM, RNM-HM4, k. 14. Zpráva o situaci v oddělení pro ředitelství NM, 19. 10. 1945.

3 ANM, RNM, k. 138. D. Stránská kuratoriu NM, 24. 1. 1938.

4 ANM, RNM, k. 138. D. Stránská kuratoriu NM, 22. 10. 1938.

5 ANM, RNM, k. 144. Podání D. Stránské ředitelství NM, č. 495, 3. 11. 1939.

6 ANM, RNM-HM4, k. 14. Národopisné oddělení ředitelství NM, 29. 5. 1945.

7 ANM, RNM, k. 144. Rozhodnutí Správního výboru hl. m. Prahy ze 7. října 1939.

války. Hned na podzim roku 1945 tedy NM požádalo zemský národní výbor o znovuzahájení jednání o nájmu č.p. 97. Ve skutečnosti však byla prostorová situace sbírek v tu chvíli již natolik špatná, že ji ani pozitivní výsledek vyjednávání a získání dlouhodobého nájmu v objektu Švýcárny v roce 1945 nevyřešil.⁸

Připomeňme také, že vlastně celý projekt umístění národopisných sbírek v objektech Kinského zahrady byl vlastně od počátku považován za provizorium a že byly vyvíjeny i jiné aktivity k nalezení jejich nového trvalého umístění. Samozřejmě se počítalo s prostorem pro národopisné sbírky v plánované (a nikdy nerealizované) novostavbě NM. Právě v samém závěru 30. let 20. století se objevily i jiné plány: v úvahách muzejního vedení probleskují zmínky o získání prostoru areálu kláštera Sacré Coeur na pražském Smíchově nedaleko zahrady Kinských. Hlavní výhodou této lokace byla rozsáhlá zahrada, kde D. Stránská počítala s vystavěním budov plánovaného pražského muzea v přírodě.⁹ Jednání v této věci se vyvíjela poměrně nadějně (ministerstvo veřejných prací vyzvalo NM k předložení projektu), nakonec však plánovací komise pro hl. m. Prahu rozhodla ponechat areál nezastavěný pro parkovou úpravu.¹⁰ Pouze dílčí prostorovou úlevu sbírkám přineslo přemístění objemného lidového nábytku do různých pražských prostor, vč. kostela sv. Kosmy a Damiána v Emauzích (1943).¹¹ Tento objekt byl však poškozen 14. února 1945 při náletu, jehož následkem vzala zasvě část klášterního areálu. Kostelík vyvázl pouze s drobnějšími šrámy. Do objektu přšelo rozbitými okny, klenby popraskaly, hrozilo zřícení a nábytek byl zasypán sutí. Kostel nebylo také možno bezpečně uzavřít a panovaly obavy, že „vnitřek kostelíku se může snadno stát útlkem různých nekalých živlů, skrývajících se před veřejností“.¹² Jakkoli situace vypadala na první pohled hrozivě, deponované předměty vyvázly i odtud nepoškozené. Ve sledovaném období se však prostorový problém národopisného oddělení vyřešit nepodařilo.

8 ANM, RNM, k. 176. Konvolut písemností ilustrující jednání NM a pražského magistrátu v této věci.

9 ANM, RNM, k. 144. Rozklad D. Stránské kuratoriu NM 6. 10. 1939 a podání ředitelství NM zemskému výboru, 23. 11. 1939.

10 ANM, RNM, k. 153. Sdělení plánovací komise pro hlavní město Prahu a okolí NM v Praze, 14. 11. 1941.

11 Srv. např. ANM, RNM, k. 144. Urgence D. Stránské převozu lidového nábytku, 11. 11. 1939; k. 170. Zpráva F. Kršňáka o stavu uloženého lidového nábytku, 25. 5. 1945.

12 ANM, RNM-HM4, k. 14. Žádost o povolení místností pro uskladnění nábytku, 25. 5. 1945.

Administrativní vývoj

Národopisné oddělení bylo ve sledované době jedním z 11 (po roce 1944 z 12) muzejních oddělení a sdílelo se svou mateřskou institucí vše dobré i zlé. Od roku 1935 bylo NM ve správě země České a do roku 1939 jej řídil kolektivní orgán: kuratorium NM. Na tom se mnoho nezměnilo ani po zřízení protektorátu. Muzeum přímo podléhalo protektorátním úřadům. V rovině symbolické bylo připraveno o své mimořádné postavení přejmenováním na Landesmuseum in Prag (1940–1945) a bylo tak postaveno po bok podobným institucím v Brně a Opavě. V čele NM stanul po zrušení kuratoria NM jediný administrativní ředitel, Antonín Zemek (osvědčený muzejní úředník), a oddělení vedli i nadále přednostové. Postupně byla protektorátní správou zaváděna na nejvyšší úrovni muzejní správy i v odděleních nejrůznější opatření směřující ke germanizaci (zavádění německých popisek, němčina jako úřední jazyk), a ani NM se nevyhnula aplikace norimberských zákonů, takže všichni pracovníci museli předložit potvrzení o árijském původu. Všechny tyto tendence samozřejmě můžeme sledovat i v národopisném oddělení. Nic z toho však výslovně neohrožovalo jeho provoz.

Vztahy národopisného oddělení NM k ostatním příbuzným institucím

V letech první republiky jsme měli možnost sledovat komplikované vymezování prostoru na poli národopisných studií mezi Národopisnou společností československou, NM a ministerstvem zemědělství (resp. agrární stranou). Tyto tendence pak pokračovaly i v době válečné a poválečné.

Sbírkový program cílený na národopis mělo totiž také Náprstkovo muzeum (NpM). Existovalo již od roku 1873 a již od 80. let 19. století pozvolna v jeho programu začalo převažovat zaměření na cizí národopis, ale ani předměty vztahující se k domácímu národopisu nebyly zanedbatelné (sbírkový fond Práce našich matek vzniklý péčí Josefy Náprstkové; Langhammerová 2015: 7). Vzhledem k výrazným finančním těžkostem NpM se již po roce 1918 objevily poměrně realistické plány na jeho pozemštění (smlouva se zemí Českou byla uzavřena nakonec až 1928 a k jejímu naplnění fakticky došlo dokonce teprve 1932). V plánu bylo také připojení k NpM k Národnímu muzeu,¹³ ovšem tento projekt se během první republiky uskutečnit nepodařilo. Dočasně však správu Náprstkova muzea vykonávali úředníci

13 Když před tím na samém počátku 20. století správní orgán NpM, kuratorium, odmítlo návrh na spojení svého muzejního ústavu s Národopisným muzeem československým, které ale mezitím, jak jsme viděli ve výkladu dějin oddělení v letech 1918–1938, také vplynulo do NM (Secká 2011: 258–259).

NM. Projekt definitivního propojení nakonec uskutečnila až protektorátní správa v roce 1943 a 1944 neohlížejíc se na nejrůznější politické i osobní animozity či záměry vzniklé během jednání v minulé době.

Již v době příprav sloučení obou muzeí se pomalu uskutečňoval v očekávání věcí příštích logický krok, tj. přesuny sbírek podle jejich zaměření (jakkoli to bylo, jak připomínali odpůrci spojení obou muzeí, v rozporu s přáním rodiny Náprstkových).¹⁴ Sbírkový materiál domáckého národopisu měly přejít kompletně pod správu národopisného oddělení NM, naopak předměty cizího národopisu mělo spravovat NpM.¹⁵ První vlna předávání proběhla již v roce 1940 a cizí etnografika byla přemístěna do NpM v roce 1941 (jednalo se především o tzv. Danešovu sbírku).¹⁶ Práce na předání československých předmětů z Náprstkovy muzea pak pokračovalo ještě v dalších letech, především v období 1943–1948,¹⁷ a podíleli se na něm pracovníci NM dočasně přikázání do NpM.

Zajímavé je také dále sledovat vzájemný vztah NM s Národopisnou společností československou. Ta již vlastními sbírkami nedisponovala, ale vykonávala, vzhledem ke svým zásluhám, jakýsi neformální protektorát nad oddělením a neváhala zahrnovat ředitelství NM (a zemské úřady) nejrůznějšími návrhy a poučeními stran péče o sbírky. Společnost byla nejvýznamnější oborovou společností tohoto zaměření u nás a pod těmito návrhy byly podepsány nejvýraznější osobnosti českého národopisu (K. Chotek, J. Horák).¹⁸ Dobře míněné apely však zůstávaly většinou bez praktického dopadu – navrhovaná řešení nebyla v mnoha případech ani při nejlepší vůli vedení NM realizovatelná (a připustíme upřímně, že navíc se často ani této dobré vůle nedostávalo). Navíc byly vzájemné vztahy obou korporací o to choulostivější, že jednatelkou společnosti byla právě vedoucí národopisného oddělení NM Drahomíra Stránská. Z hlediska úřední subordinace tedy docházelo k porušení křehké rovnováhy a mnohdy absurdní situaci, kdy zaměstnankyně ve svazku státní služby vytvářela z pozice členky významné odborné společnosti nátlak na své úřední nadřízené. NM a Společnost však dokázaly na vzájemnou rivalitu v určitých momentech zapomenout. Ukázalo se to v roce 1946 při razantním zásahu proti založení Českoslo-

14 ANM, RNM-HM4, k. 2. Správa NpM (J. Müller) ředitelství NM, 2. 2. 1949.

15 Přesuny nebyly omezeny pouze na rámec obou muzejních ústavů, ale část sbírek z NpM se dostala i do dnešního Národního technického muzea, jak o tom svědčí četné dochované soupisy předávaných sbírek.

16 ANM, RNM, k. 153. Zpráva Jana Květa o činnosti oddělení, 18. 5. 1941.

17 Korespondence mezi NM a NpM o podrobnostech průběhu dislokace sbírek srv. ANM, RNM-HM4, k. 2.

18 Např. ANM, RNM, k. 144, Národopisná společnost československá zemskému prezidentovi, 7. 4. 1939; apel na zahájení jednání o budoucnosti oddělení 14. 4. 1940.

venské společnosti pro pořádání národopisných slavností v Praze, která představovala pro obě korporace nevídanou konkurenci.¹⁹

Po druhé světové válce naopak již nepokračovala rivalita s Československým zemědělským muzeem, jehož význam a pozice silně poklesla vzhledem k tomu, že jeho hlavní politický ochránce, agrární strana, byla zakázána.

Personální zabezpečení oddělení

Národopisné oddělení převzala po Václavu Fabianovi v roce 1931 Drahomíra Stránská, přičemž sama již nebyla v tu chvíli žádným muzejním nováčkem. Oddělení za jejího vedení patřilo v muzeu k těm nejdynamičtějším – zatímco některé sbírky čekaly na nové instalace i celá léta, v Letohrádku Kinských se obnovovala stálá expozice za první republiky víceméně po skončení každé velké výstavy. Na výstavní projekty i na sběratelské cesty vedoucí oddělení přispívalo vedení muzea pravidelně značnými částkami a ke stejným účelům byly žádány i mimořádné zemské i státní dotace. Můžeme tedy říci, že vedení instituce vycházelo D. Stránské výrazně vstříc.

Přesto právě s jejím jménem je spojeno velké vyšetřování, které vyvrcholilo odvoláním Stránské z vedení oddělení a jejím přeřazením do Náprstkova muzea. Oč přesně šlo? Jednotlivé muzejní sbírky byly pravidelně zevrubně kontrolovány komisemi muzejníků a externích odborníků. V roce 1940 proběhla z nařízení presidia zemského úřadu v Praze důkladná „administrativní a účetně-hospodářská“²⁰ revize i v národopisném oddělení. Výsledky byly pro vedení NM značně neuspokojivé. Řadu předmětů nebylo možno vůbec dohledat, k jiným chyběly účty, práce na inventáři sbírek silně vážly. Navíc ještě dva roky po skončení bulharské výstavy stále nebylo hotové její vyúčtování. Proti Drahomíře Stránské bylo zahájeno disciplinární řízení, nakonec byla zbavena vedení oddělení a přeřazena do Náprstkova muzea, kde měla za úkol zpracovávat předměty týkající se domácího národopisu.

„Kauzu Stránská“ je na jedné straně možné interpretovat jako jeden z projevů národnostního útlaku, že tedy slabé výsledky inventarizace v muzejním národopise byly v neblahých dobách protektorátu pouhou záminkou pro odvolání nepohodlné osobnosti a „žena jednoznačných názorů na politiku, na postavení českého národa a Slovanů, nemohla za nacistické okupace zůstat ve vedení...“ (Mevaldová – Tauberová 2011: 12). Možná je však i jiná interpretace. Situace byla totiž opravdu nadmíru choulostivá – ve chvíli, kdy celá činnost muzea závisela na pravidelných

19 ANM, RNM, k. 174. Dobrozdání proti založení Společnosti pro pořádání národopisných slavností, 20. 2. 1946.

20 ANM, RNM, k. 149. Důvěrné sdělení presidia zemského úřadu ředitelství NM, 23. 7. 1940.

zemských dotacích (a ty navíc docházely často pozdě či v nedostatečné výši) a všechny větší akce byly financovány mimořádnými dotacemi, mohla být neschopnost vyúčtovat přidělený příspěvek nebezpečnou záminkou pro další snižování financování pro celé NM ze strany země či státu. V protektorátních poměrech navíc nikdo nechtěl přitahovat nežádoucí pozornost a popisovaná událost se mohla stát záminkou k zákroku proti celé instituci. Zavedení disciplinárního řízení, které vyvrcholilo odvoláním provinilé vedoucí, tedy bylo z tohoto pohledu zcela na místě, navíc se nejednalo o první „manažerské“ selhání D. Stránské.²¹ Koneckonců okupanti pro personální změny v muzejním prostředí žádné záminky nepotřebovali a nepohodlní zaměstnanci byli sesazováni a penzionováni ze zemských služeb bez nutnosti jakéhokoli zdůvodňování či vysvětlování. Zdůrazněme ovšem, že veškerá kritika směřovala k organizaci národopisného oddělení, v žádném případě nebyla namířena proti odborné kompetenci D. Stránské.

Na místo Stránské byl jmenován (5. 12. 1940) Jan Květ: nejprve jako správce, později jako jmenovaný vedoucí oddělení. V muzejním provozu měl odpracováno již několik let, před tím ovšem působil v oddělení historické archeologie, jež mu bylo vzhledem k jeho profesnímu zaměření na dějiny umění daleko bližší. Květ se také později nechal slyšet, že mu tento kariérní posun nebyl příjemný a místo přijal víceméně z donucení.²² Vývoj Květovy muzejní kariéry velice dobře ilustruje, že okupační správa daleko častěji než ta prvorepubliková využívala nástroj spojený se státní službou – tedy možnost poslat zaměstnance v tomto typu poměru vůči státu či zemi na jakékoli služební místo, které spadalo do příslušného pracovního zařazení, přičemž tato změna ani nemusela být jakkoli zdůvodňována. Svou roli v této personální rošádě patrně sehrál Květův německý kolega dosazený do historické archeologie Josef Opitz, který byl v podstatě jakousi neformální hlavou německé muzejní správy a Jana Květa pravděpodobně poznal jako pečlivého a systematického pracovníka, což byly vlastnosti potřebné pro uvedení muzejního národopisu do přijatelného stavu ve smyslu doplnění sbírkových inventářů, dohledání majitelů neoznačených předmětů atd.

21 Srv. písemnosti v ANM, RNM, k. 153, v letech 1935 a 1936 čerpala několik měsíců pro své oddělení neoprávněně příspěvky na dva pracovníky z akce pro podporu nezaměstnané inteligence z prostředků Ústřední matice školské.

22 „Vynasnažím se učiniti za dost své nové funkce ze všech svých sil a schopností, jak je máji povinností. Protože však ani má odborná kvalifikace, ani dosavadní funkce v muzeu, ani má vědecká a publikační činnost nezahrnovala obor národopis, nemohu s dobrým svědomím bráti na sebe odpovědnost za případné škody, které by proti mé vůli a přes mé úsilí plniti řádně své povinnosti, mohly někdy vzniknouti ústavu mně svěřenému z toho, že jest mým úkolem samostatná a zodpovědná práce v oboru, pro nějž nemám odborné kvalifikace a v němž jsem dosud nepracoval...“ (cit dle Dubová 2010: 62, pozn. 251)

Jan Květ tedy nakonec zůstal v čele muzejní etnografie dva roky, během nichž zajistil (s ohledem na celkové obtížné poměry válečných let) víceméně bezproblémový chod svěřeného oddělení. Jeho hlavním úkolem bylo dohlížet na usilovnou katalogizaci sbírek a tímto směrem také skutečně všichni pracovníci oddělení napřeli své síly. Těžko však od něj bylo možno vzhledem ke zcela odlišnému badatelskému zaměření očekávat zásadnější koncepční rozvoj pracoviště. Ke dni 20. června 1942 pak předal svůj úřad Stanislavu Františku Svobodovi, který v oddělení působil již dříve, později byl přeřazen do Náprstkova muzea, nicméně ještě za Květova působení se vrátil k domácímu národopisu. Svoboda však nebyl jmenován přímo vedoucím, ale pouze prozatímním správcem oddělení.

Odchodem Jana Květa začíná období personální nestability v čele oddělení. Další osudy oddělení souvisejí s průnikem Němců a Čechů sympatizujících s okupačním režimem do správních i odborných struktur Národního muzea. Vývoj NM po vzniku samostatného Československa směřoval jednoznačně k tomu, že se z něj stal ryze český ústav, což se po okupaci začalo pozvolna měnit (Woitschová – Jůn 2019: 56–59). Do různých částí muzea byli dosazováni částečně ze známosti, částečně v souladu s odborným zaměřením ideologicky spolehliví pracovníci, buď přímo Němci, či alespoň sympatizanti nového zřízení z řad Čechů, kteří dosahovali záhy na místa vedoucích pracovníků (Švehla 1946: passim). Také do národopisného oddělení přibyl jeden pracovník: dne 23. listopadu 1942 převzal od prozatímního vedoucího S. F. Svobody vedení oddělení František Mergl. Vzhledem ke svým studiím národopisu v Brně byl k práci v oddělení víceméně alespoň odborně způsobilý, což nebylo u všech dosazených pracovníků muzea vždy pravidlem.

Soužití vedoucího neodporujícího okupačnímu režimu a prosazujícího jeho direktivy a ostatních pracovníků bylo jistě komplikované. Již počátky jeho činnosti, kdy začal konat kontroly přítomnosti na pracovišti a ověřovat znalosti němčiny svých podřízených, to naznačovaly.²³ Z doby jeho působení nemáme žádné zprávy o konkrétních sporech, nicméně existující animozita se naplno projevila po válce. Závodní rada působící v NM během září a října 1945 vyzvala muzejní zaměstnance, aby nahlásila všechny, kteří se „zpronevěřili národní myšlence“. Zatímco proti chování administrativního muzejního ředitele Antonína Zemka v letech okupace

23 O výsledcích inspekci byl pak zemským prezidentem informován ředitel NM poměrně se značnou dávkou ironie: „Zjistil jsem, že služba v národopisném oddělení v Muzeu v Kinského zahradě probíhá nadměru laxně. Ještě ve čtort na devět není nikdo v práci, zaměstnanci se trousí až do deváté hodiny a teprve potom se s obdivuhodnou pomalostí dávají do práce. Vrátný spí zjevně rád a dlouho, neboť se na svém místě objevuje až jako poslední...“ ANM, RNM, k. 156, 31. 12. 1942 (překlad aut.)

nebylo z oddělení námitek, v Merglově případě to bylo horší: chlubil se blízkými vztahy k osobám nepřátelským republice a dokonce se nechal slyšet, že „*republika byla židovská a shnilá, že s tím vším stejně nesouhlasil*“.²⁴ Pětistránková stížnost také vinila Mergla z „asociálního chování“ k několika zaměstnancům oddělení a popisují se zde i případy šikanózního jednání vůči celému oddělení (výhrůžky, nadávky, pohrdlivá vyjádření atd).²⁵

František Mergl zůstal v čele oddělení do počátku října roku 1943, kdy byl přidělen do NpM, nicméně již v květnu 1944 byl opět pověřen vedením národopisného oddělení NM.²⁶ V mezičase stál v čele oddělení zkušený zemský úředník JUDr. Cyril Purkyně povoláný ze zemského úřadu: měl za úkol kontrolovat správu jednotlivých částí oddělení a dozírat především nad nákupy, přebíráním sbírek a jejich inventarizací, a měl také dohlížet na výstavní činnost.

V samém závěru války je situace s vedením národopisného oddělení zcela nejasná. Zdá se, že je ve skutečnosti spravoval opět Stanislav Svoboda, ovšem jmenovaným vedoucím byl František Kršňák. Ten byl ovšem velmi často nemocen (trpěl úpornými exémy, které se díky špatným pracovním podmínkám v Letohrádku neustále zhoršovaly), a navíc jej také pracovní povinnost ke konci války odvedla z Národního muzea do jedné z pražských tiskáren. Později stanul v čele Náprstkova muzea.

Oddělení tedy mělo k dispozici jednoho či v lepším případě dva odborné pracovníky, několik nižších úřednic, na jejichž bedrech spočívaly práce na katalogizaci, správa archivu a knihovny, několik zřízenců a pomocných zřízenců a hlídači. S postupujícími lety války se osazenstvo oddělení tenčilo, jak byli někteří jeho pracovníci nuceně nasazováni do výroby: F. Kršňák pracoval v nakladatelství Jaroslava Tožičky, S. Svoboda, úřednice a jeden ze zřízenců byli posláni do ČKD v Libni atd. Po skončení války se však všichni vrátili na svá původní místa.²⁷

Mírně zmatečné vedení oddělení (střídání F. Kršňáka a S. Svobody) trvalo až do roku 1947,²⁸ kdy se Drahomíra Stránská domohla anulování výsledků svého disciplinárního řízení a vrátila se opět do čela oddělení, kde setrvala do roku 1951.

24 ANM, RNM-HM4, k. 15, spis Závodní rada.

25 Tamtéž.

26 Zpracováno na základě údajů ANM, RNM – Osobní oddělení, Osobní spisy, Stránská Drahomíra; Svoboda Stanislav; Kršňák František; Purkyně Cyril; Mergl František.

27 ANM, RNM-HM4, k. 14. Přehled o pracovním nasazení, 28. 6. 1945.

28 ANM, RNM, k. 180. Zpráva ředitelství NM Zemskému národnímu výboru, 27. 3. 1947.

Výstavní činnost

V roce 1938 vyvrcholilo v Letohrádku období velkých dočasných výstav s tematikou domácího i slovanského národopisu, jejichž program určovala D. Stránská. V polovině roku 1938 (7. 6. 1938), jak jsme již říkali na počátku tohoto textu, byla zahájena výstava *Bulharsko – země a lid*. Podívejme se na akci podrobněji, předznamenávala totiž podobu dočasných výstav i pro poválečná léta. Bulharská výstava zabrala 14 sálů Letohrádku a uplatnila se na ní jak původní muzejní sbírky, tak nové akvizice získané Stránskou a jejími kolegyněmi z oddělení během cest po Bulharsku z let 1937–1938. Doplněny pak byly výpůjčkou z bulharských muzeí. Stránská dokonce nechala pro výstavu vytisknout i průvodce, což rozhodně nebylo v NM v té době pravidlem. Mimořádný byl ve své době doprovodný program výstavy, ať již mluvíme o ukázkách bulharského tance a kuchyně při zahajovací slavnosti, nebo o doplňkovém prodeji keramiky a drobného textilu. V muzejních poměrech naopak byly standardem odborné přednášky doprovázející výstavní akci a obojí se konalo i při bulharské výstavě.

Náklady na výstavu byly nakonec obrovské, celkem 128 000 korun, z čehož 50 000 tvořil mimořádný příspěvek země České, část platilo NM z běžného rozpočtu a malou část nakonec financovala i samotná D. Stránská.²⁹ Archivní materiál dokládá četné zmatky s dokladováním výdajů na akvizice, s účtováním víceprací, bouracích prací a spory Stránské s muzejní správou o zaúčtování některých položek. Problémy s vyúčtováním „bulharské výstavy“ byly jedním z impulsů, které vedly ke kontrole celého oddělení a později i k výše zmiňovaným problémům D. Stránské.

Bez ohledu na právě popisované nepříjemnosti, které zůstávaly očím veřejnosti skryty, byla výstava *Bulharsko* úspěšná a veřejností hojně navštěvovaná. Povzbuzena tímto úspěchem navrhovala ještě v červnu roku 1938 D. Stránská výstavu lidové kultury (která se měla uskutečnit v roce 1939), v jejímž konceptu bylo nenápadně vsunuto i vybudování prvních staveb zamýšleného pražského muzea v přírodě (měly sloužit jako výstavní síně), muzejní vedení si však tohoto poměrně nákladného háčku povšimlo a plán odmítlo, respektive odložilo na později.³⁰

Zcela jiné úkoly a impulsy přinesla do muzejní praxe doba pomnichovská a protektorátní. Slovanská vzájemnost ustoupila ryze národním zájmům a různá oddělení pořádala výstavy s odpovídajícími tématy. Spolu s knihovnou NM národopisné oddělení v roce 1940 uspořádalo výstavu *Česká lidová píseň* a doplnilo tak příhodně výstavy pravěkého oddělení (např. *Výstava*

29 ANM, RNM, k. 140. Složka Bulharská výstava.

30 ANM, RNM, k. 140. D. Stránská Zemskému úřadu v Praze, 21. 6. 1938.

slovanské kultury v Čechách /1939/) či muzejní knihovny (např. *Národní idea v československé literatuře /1939–1940/*) (Běličová 2012: 13). Ještě v roce 1940 navrhovala D. Stránská uspořádání velké výstavy českých lidových krojů, ale k té již nakonec nedošlo.³¹ Po nástupu zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha do Čech a jeho správních i politických reformách bychom podobné akce v programu muzejní činnosti hledali marně. Ostatně jak depozitáře, tak výstavní sály se postupně vyprazdňovaly a sbírky byly evakuovány mimo Prahu.

Jak vstoupilo národopisné oddělení do poválečné doby? Letohrádek Kinských mohl začít fungovat ihned, jakkoli až do reevakuace sbírek pouze s prozatímní expozicí z těch předmětů, které byly dostupné. Pro poválečné vedoucí oddělení byla nová expozice samozřejmě prioritou, nicméně její příprava se z provozních důvodů protahovala, a s instalacemi se začalo až v roce 1948 po alespoň částečné stavební úpravě Letohrádku (sbírky zvykosloví, nábytku, umění a krojů) a Švýcárny (sídla a stavby, zaměstnání a sbírky slovanských národů) (Stránská 1948: 136).

Jedním z výrazných znaků poválečné výstavní činnosti byl vliv nově zřízeného ministerstva informací (1945–1953), které se rychle stalo silným ideologickým hráčem při formování podoby třetí republiky a doby poúnorové. Zatím se neprojevovala žádná „shora“ prosazovaná tematická či obdobná omezení ve volbě zaměření výstav, to bylo otázkou až později zformované autocenzury jednotlivých muzejníků či přímo cenzurních zásahů z venku.

Na pořádání velkých krátkodobých výstav bylo nutno po skončení války dočasně rezignovat, neboť nebyl k dispozici nábytek a materiál pro jejich instalaci a koneckonců repatriace sbírek do Prahy trvala také poměrně dlouho. Naopak se velice rychle znovu objevily požadavky na organizování reprezentativních výstav v zahraničí. Hned v roce 1946 se tak pod taktovkou ministerstva informací začala připravovat výstava československého národopisu ve Švýcarsku, na níž měly být sbírky NM prezentovány velmi výrazně. Vzhledem k poučení z některých obdobných výstav se ovšem počítalo s tím, že se bude vybírat z tzv. výměny, tedy předmětů ve sbírkách hojně zastoupených a určených na případnou výměnu, aby jejich ztráta či poškození nezpůsobily zásadní škody.³²

Největší zahraniční výstavní akcí, na níž se oddělení podílelo, byla výstava slovanských národů v leningradském Státním etnografickém muzeu. Do Sovětského svazu tehdy putovalo více než 150 předmětů a stovka velkoformátových fotografií (intenzivní přípravy probíhaly v roce 1947, výstava samotná pak byla otevřena v roce následujícím).

31 ANM, RNM, k. 149. Zápis o schůzi národopisné komise, 29. 3. 1940.

32 ANM, RNM, k. 174. Ředitelství NM zemskému národnímu výboru, 27. 12. 1946.

Odborný program

Odborné zaměření jednotlivých muzejních oddělení určovaly většinou zájmy výrazných osobností, které v nich působily. Podobné to bylo i v našem případě. Drahomíra Stránská reprezentovala v teoreticko-metodologické, respektive konceptuální rovině spíše popisné, a v některých momentech i komparativní přístupy se silnými nacionalistickými a panslovanskými akcenty, které se v rámci středoevropského národopisu utvořily ještě koncem 19. století. V těchto intencích také formulovala plány činnosti svého oddělení před druhou válkou i později. Lze považovat za vysoce pravděpodobné (a koneckonců o tom svědčí i některé její monografie či studie), že byla obeznámena i s odlišnými pohledy na národopisné bádání, které před druhou světovou válkou i během ní postulovali (zejména na Slovensku) například P. Bogatyrev, A. Melicherčík či R. Bednárik. Stejně tak neobyčejně pečlivě sledovala přípravy německého národopisného atlasu a obecně vývoj etnokartografie v Evropě (Woitsch 2016: 193 ad.; Woitsch 2012). Nicméně především patrně setrvačnost některých muzejních procesů způsobila, že se tyto přístupy v muzejní činnosti samotné Stránské ani ostatních muzejních národopisců výrazněji neprojevíly: mluvíme zde o ryze muzejních aktivitách, tedy práce se sbírkou, katalogizace rozsáhlých sbírek svádí často spíše k deskripci, než že by povzbuzovala k aplikaci nových teoretických přístupů. Odlišnou kapitolou je další odborná činnost D. Stránské, kterou ovšem vykonávala spíše pod záštitou pražské univerzity či Národopisné společnosti.

V zájmech D. Stránské můžeme sledovat především dvě základní tendence. Za prvé je to výrazná orientace na slovanský národopis. O tom svědčí její studijní cesty, publikační činnost i snahy jej tematizovat prostřednictvím vzniku slovanského muzea v Praze (Stránská 1948: 134). Do vypuknutí války však nebylo nic z tohoto plánu uskutečněno a válečná léta nepřála této myšlence ani ideově, ani ekonomicky. Po válce se poměry výrazně proměnily a garantem všeslovanského programu se, ovšem se zcela jiným ideologickým nádechem, stal Sovětský svaz.

Druhým velkým zájmem Drahomíry Stránské byl domácí národopis, v době těsně předválečné reprezentovaný především jejím plánem na zřízení „skansenu“ v Praze (Mevaldová 2015). Realizace propracovaného plánu ztroskotala jen těsně před vypuknutím druhé světové války, kdy se země Česká odmítla podílet na financování celé akce. Zcela symptomatické jsou v tomto případě osudy čičmanského gazdovství, které se s velkými obtížemi podařilo dopravit do Prahy a mělo se stát jedním z exponátů tohoto muzea. Stavební součásti byly uloženy jednak v Kinského zahradě, jednak v Tróji, v blízkosti někdejšího pomologického ústavu, kde později sídlilo

botanické oddělení NM. Podmínky však byly nevyhovující a části stavby rychle degradovaly, byly postiženy houbami, červotočem i povětrnostními vlivy. Marně se národopisné oddělení dovolávalo finančních prostředků na konzervaci gazdovství a zlepšení podmínek jeho uložení. Sice se stále existovala naděje na jeho znovupostavení a ještě v roce 1946 to bylo jedním z hlavních bodů programu oddělení, nicméně škody už byly příliš veliké a s odstupem několika let bylo nakonec hospodářství v tichosti zlikvidováno.³³

I ostatní aktivity D. Stránské v této době se týkaly lidové architektury a směřovaly k vytvoření metody etnokartografické práce, případně realizace atlasu lidové architektury na našem území. V jejím muzejním působení však tento zájem rezonoval, nemaje příliš sbírkotvorného či expozičního potenciálu, pouze slabě (projevoval se spíše v aktivitách vykonávaných pro Národopisnou společnost), výrazněji se uplatnil jedině v důrazu na obrazovou dokumentaci jednotlivých lidových staveb a sídelních celků.³⁴

Národopisná sbírka

Péče o muzejní sbírky zahrnuje celou řadu různých aktivit, přičemž jejich hierarchie se v různých dobách mění v závislosti na vnějších okolnostech. Sledovaný časový úsek tyto proměny velice dobře ilustruje.

Meziválečná léta kladla důraz na získání nových prostor pro uložení a prezentaci sbírek: potřeba místa se stávala čím dál akutnější, neboť národopisný materiál se utěšeně rozrůstal. Akvizice přicházely především po menších celcích či jednotlivinách, darem, odkazy a koupěmi, hledat finanční zdroje pro získávání velkých soukromých sbírek se dařilo pouze se střídavými úspěchy.

Od počátku své existence oddělení plně využívalo možnosti, které nabízela při dokumentaci sbírek nebo při sběrných cestách moderní technika. Jak D. Stránská, tak její předchůdce v čele oddělení V. Fabian, si plně uvědomovali výhody fotodokumentace. Stránská se nakonec právě koncem 30. let domohla pro oddělení vlastního fotoaparátu Leica, nikoli však personálu na jeho obsluhu, tu museli zastat někteří níže postavení úředníci, většinou ti, kteří sami amatérsky fotografovali.³⁵

33 ANM, RNM, k. 170. Konvolut písemností z let 1941–1945.

34 ANM, f. D. Stránská, inventář, přehled publikovaných i nepublikovaných prací.

35 ANM, RNM, k. 144. Opakované přípisy vedoucí národopisného oddělení ředitelství NM.

Ve válečných letech, když hrozil zánik mnoha vzácných předmětů či objektů, význam fotodokumentace ještě vzrostl, ale naprostou prioritou se stala bezpečnost sbírek. Toho si byli dobře vědomi všichni pracovníci muzea, dokonce i ti, kteří byli blízcí okupantům. První záchvěv nebezpečí se projevil již ve chvílích mnichovské krize a Drahomíra Stránská tehdy opakovaně požadovala po muzejním vedení (vesměs ovšem zcela marně) opatření prostorných dřevěných beden s kovovou výstelkou pro případné odeslání sbírek do bezpečí.³⁶ Po ukončení tehdy probíhající bulharské výstavy a první překotné evakuaci nejvzácnějších předmětů však bylo nakonec od hromadných zabezpečování předmětů upuštěno a muzejní provoz zůstal prozatím nezměněn. V prvních válečných letech se nejčastěji přistupovalo pouze k vnitřní evakuaci, vzácnější sbírkové předměty se odnášely z prvního patra a ukládaly se důkladně zabalené v přízemí Letohrádku. S postupujícím časem se ovšem situace měnila, válečné nebezpečí se přibližovalo a nakonec 16. září 1944 byl provoz v Letohrádku pro návštěvníky zcela uzavřen.³⁷

V té době již byly evakuace sbírkových předmětů v plném proudu. Z národopisných sbírek byly vybrány především vzácné a choulostivé kroje a krojové součásti, z nichž většina (v celkovém počtu 1 030 kusů) nakonec našla útočiště na hradě Křivoklátu, konkrétně ve zdejším sále a kapli, a to ve společnosti předmětů především z oddělení historické archeologie a Náprstkova muzea. Odvoz probíhal především v květnu roku 1943. Keramika a výšivky (95 a 8 kusů) byly deponovány na Karlštejně a ve Slatiňanech. Obsah jednotlivých beden byl velmi pečlivě a přehledně sepsán, byly zapečetěny a jejich rozmístění v objektech zakresleno.³⁸ Tím ovšem péče nekončila a spolehliví pracovníci muzea (především přednosta historicko-archeologického oddělení Josef Opitz) pravidelně všechny úkryty osobně kontrolovali.

Většina sbírkových předmětů tedy přečkala válku v dobrém stavu, ve výkazu válečných škod vyhotoveném v roce 1945 se upozorňovalo na cca 10 % mírně poškozených keramických a textilních položek.³⁹

Obtíže s akvizicemi přetrvávaly z předcházejícího období v nezměněné podobě, tedy i rozšiřování sbírek probíhalo po jednotlivinách, darech či zakupováním menších souborů, jak ukazuje korespondence oddělení.

36 ANM, RNM, k. 144. Žádost D. Stránské adresovaná ředitelství NM, 2. 9. 1939 a 2. 11. 1939.

37 ANM, RNM-HM4, k. 14. Přehled činnosti národopisného oddělení ve válečných letech, 1945.

38 ANM, RNM-HM4, k. 14. Zpráva z oddělení ředitelství NM, 12. 9. 1945 a ANM, RNM, k. 167 a 168, složky týkající se Křivoklátu, Slatiňan a Karlštejna.

39 ANM, RNM-HM4, k. 14. Přehled válečných škod, 3. 9. 1945.

Za války tak představoval asi největší přírůstek český a slovenský materiál převzatý z NpM.

Velkého nárůstu se obecně muzejním sbírkám dostalo v souvislosti s konfiskacemi majetku Němců a kolaborantů, přičemž ve hře byly jednotliviny (v národopisu byl výslovně zájem o oděvní součástky po německém obyvatelstvu)⁴⁰ i některé větší celky, na něž národopisné oddělení reflektovalo. Za NM vhodnost získání konfiskátů posuzovali především archeolog Jiří Neustupný a mineralog Karel Tuček, o konkrétních etnografikách vynášeli konečný soud odborní pracovníci národopisného oddělení. Jednalo se jistě o velmi vítané přírůstky, jimž navíc skutečně bezprostředně hrozil zánik. Tento významný pramen obohacující muzejní sbírky však na druhou stranu dále zhoršoval potíže s prostorem pro jejich ukládání.

Závěr

Desetiletí 1938–1948 přineslo národopisnému oddělení NM zcela jiné výzvy nežli předchozí období. V letech po vzniku samostatné republiky bylo mnohé konáno ve jménu ideje čechoslovakismu a nového státu (připomeňme politické tlaky na stavbu podkarpatoruského kostelíku dovezeného z Medvedovců a celou řadu politicky zaštiťovaných výstav československého národopisu v zahraničí). Během válečných let si země Česká ponechala vliv na muzeum, do jeho chodu však zasahovala (a toto konstatování platí i pro státní, resp. protektorátní úřady) pouze minimálně. Z vlastní iniciativy se instituce ujala obhajoby českého národa prostřednictvím vydávaných publikací a pořádaných výstav, což bylo ve výrazném rozporu s tehdejší ideologií směřující spíše k potlačení naší národní svébytnosti. S postupem času se prosazování tohoto programu stávalo pro muzeum čím dál obtížnější, v žádné chvíli však nevidíme snahu o cílenou likvidaci Národního muzea, a to ani v momentu, kdy byl odhalen podíl některých jeho pracovníků na odbojové činnosti (Woitschová – Jůn 2019: 217–223).

Totéž platí i speciálně pro národopisné oddělení. V kontextu celého muzea se opticky jeho postavení zhoršilo, když byla omezena nadstandardní podpora velkolepých akvizičních a badatelských cest Drahomíry Stránské, ve skutečnosti ale pouze došlo k vyrovnání s úrovní financování ostatních odborných součástí muzea.⁴¹ Ani pečlivým studiem primárních pramenů se nepodařilo prokázat cílenou perzekuci či naopak protěžování ze strany muzejního vedení, a to ani na úrovni personální, ani v souvislosti s předmětem zájmu pracoviště.

40 ANM, RNM, k. 170. Oběžník zemského národního výboru všem okresním národním výborům.

41 ANM, RNM, k. 153. Zpráva ředitelství NM zemskému úřadu, 28. 1. 1941.

Řada standardních muzejních činností se při bližším pohledu vyznačovala silnou setrvačností, ať již se jednalo o průběh akvizic, správu sbírek, návštěvnický provoz či metody dokumentace a nic (krom úředního jazyka) na tom nezměnila ani okupace a později období třetí republiky. Období let 1938–1948, ačkoliv společensky, politicky, ekonomicky i v jiných ohledech mimořádně dramatické a krizové, tedy v případě národopisu pěstovaného na půdě NM, můžeme považovat za kontinuum vývoje předchozího, který byl teoreticko-metodologicky rámován deskriptivním národopisem konce 19. století a později doplňován o akcenty nacionální či například čechoslovakistické. Německou okupaci tedy de facto nelze považovat za významnou etapu v dějinách této národopisné instituce (zejm. po stránce uplatňovaných přístupů k národopisnému výzkumu), neprojevil se během něj ani žádná snaha o nucenou aplikaci ideologických a teoreticko-metodologických východisek nacifikované Volkskunde. Významný podíl na této konzervativnosti jistě mělo i to, že NM po celé období podléhalo zemským (republikovým či protektorátním) úřadům, jejichž fungování bylo svázáno přísnými mechanismy a zásadami.

Rok 1949 pak přinesl Národnímu muzeu postátnění a otevřel cestu k faktické modernizaci, díky událostem února roku 1948 však hledání nových mechanismů muzejního fungování probíhalo za zcela odlišné politické situace, která jak všechny paměťové instituce, tak samotný obor etnografie postavila před nečekané situace, kontexty a úkoly.

Leden 2021

Prameny

Archiv NM, fond Národní muzeum (1818–1960).

Archiv NM, fond RNM-HM4 – Národopisné oddělení (1826–2000).

Archiv NM, fond RNM – Osobní oddělení, Osobní spisy.

Archiv NM, fond Stránská Drahomíra (1899–1964).

Literatura

Altman, Karel. 2016. Antonín Václavík – kolaborant? K rozvoji českého národopisu v době tzv. protektorátu a jeho poválečným důsledkům.

Národopisný věstník 33 (75), 2: 120–132.

Běličová, Milena. 2012. Z dějin expozic a výstav Národního muzea 1891–1949. *Muzeum: Muzejní a vlastivědná práce* 50: 9–15.

- Bausinger, Hermann. 1965. Volksideologie und Volksforschung. Zur nationalsozialistischen Volkskunde. *Zeitschrift für Volkskunde* 61: 177–204.
- Dubová, Stanislava. 2010. *Jan Květ (1896–1965): Mezi uměním a historií*. Diplomová práce. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta.
- Ducháček, Milan. 2016. Deset tezí k (dis)kontinuitě československé etnografie před rokem 1945. In: Woitsch, Jiří – Jůnová Macková, Adéla a kol. (ed.): *Etnologie v zúženém prostoru*. Praha: Etnologický ústav AV ČR: 37–67.
- Glosy k některým tezím v textu Blanky Soukupové K problematice využívání a funkcí obrazu venkova, lidu a lidové kultury a národopisu během II. světové války. 2016. *Národopisný věstník* 33 (75), 1: 98–102.
- Jacobbeit, Wolfgang – Lixfeld, Hannjost – Bockhorn, Olaf. 1994. *Völkische Wissenschaft. Gestalten und Tendenzen der Volkskunde in Deutschland und Österreich in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts*. Wien – Köln – Weimar: Böhlau.
- Langhammerová, Jiřina. 2015. Příběh Musaionu. Expozice českého národopisu na půdě Národního muzea v průběhu času. *Sborník Národního muzea – řada A* 69, 3–4: 5–14.
- Mevaldová, Helena – Tauberová, Monika. 2011. *Drahomíra Stránská. Osobnost evropské etnografie*. Praha: Národní muzeum.
- Mevaldová, Helena. 2015. Záměr vytvoření Muzea lidové architektury v přírodě v Praze. *Sborník Národního muzea – řada A* 69, 3–4: 29–44.
- Secká, Milena. 2011. *Vojta Náprstek. Vlastenec, sběratel, mecenáš*. Praha: Národní muzeum.
- Sklenář, Karel. 2001. *Obraz vlasti. Příběh Národního muzea*. Praha: Paseka.
- Soukupová, Blanka. 2016. K problematice využívání a funkcí obrazu venkova, lidu, lidové kultury a národopisu během II. světové války. *Národopisný věstník* 33 (75), 1: 75–97.
- Stránská, Drahomíra. 1949. Národopisné oddělení. In: Gustav Skalský et al. (red.): *Národní museum 1818–1948*. Praha: Národní muzeum: 119–136.
- Švehla, Jaroslav. 1946. *Bomby kolem Pantheonu. Národní museum v letech 1938–1945*. Praha: Pragotisk.
- Woitsch, Jiří. 2012. Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska: stav a perspektivy výzkumu. *Český lid* 99, 1: 67–83.
- Woitsch, Jiří. 2016. Etnokartografie ve 20. století: Od národních atlasů k atlasu evropskému a zpět. In: Woitsch, Jiří – Jůnová Macková, Adéla a kol. (eds.): *Etnologie v zúženém prostoru*. Praha: Etnologický ústav AV ČR: 183–225.

Woitschová, Klára. 2018. „Národopisné oddělení jest chloubou našeho Muzea“. *Cesty muzejního národopisu v letech 1918–1938. Český lid* 105, 3: 285–324. <https://doi.org/10.21104/CL.2018.3.02>

Woitschová, Klára – Jůn, Libor. 2019. *Národní muzeum v éře Československa*. Praha: Národní muzeum.